

Сучасні концептуальні підходи до визначення поняття «конкуренція»: міжнародно-правовий аспект

В.С. Лук'янець

кандидат юридичних
наук, доцент кафедри
державно-правових
дисциплін,
Університет економіки
та права «КРОК»

У статті здійснено спробу провести аналіз сучасних концептуальних підходів до визначення поняття конкуренції, як з економічної, так і міжнародно-правової точки зору.

Ключові слова: конкуренція, право Європейського Союзу, адаптація, антимонопольне право України, європейська економічна інтеграція.

В статье предпринято попытку провести анализ современных концептуальных подходов к определению понятия конкуренции, как с экономической, так и с международно-правовой точки зрения.

Ключевые слова: конкуренция, право Европейского Союза, адаптация, антимонопольное право Украины, европейская экономическая интеграция.

This article, with application of systematic and comparative methods, looks at the diversification of the economic and legal definition of the "competition" and its law enforcement cooperation.

Key words: Competition, the EU law, adaptation, anti-monopoly law of Ukraine, the European economic integration

Постановка проблеми

Однією з головних цілей європейської інтеграції є створення спільного ринку, який об'єднує внутрішні ринки держав-членів Європейського Союзу. Функціонування спільного ринку неможливе без дотримання правил конкуренції. У процесі європейської інтеграції було створено унікальну систему регулювання конкурентних відносин. Її основу становлять правові норми, створені європейськими інтеграційними об'єднаннями. Їх доповнюють приведені шляхом гармонізації у відповідність до норм права Євросоюзу норми внутрішнього права держав-членів. У результаті такої взаємодії було створено цілісний комплекс правових норм у сфері відносин конкуренції, що діють як на рівні Євросоюзу, так і на рівні держав-членів.

Конкурентне право Європейського Союзу має реальний вплив на антимонопольне законодавство країн із початковою ринковою та перехідною економікою, до яких належить Україна. Укладення Угоди про асоціацію між Україною і Євросоюзом пе-

редбачає створення зони вільної торгівлі між її сторонами, що потребує зближення антимонопольного законодавства України з конкурентним правом Євросоюзу. З огляду на тенденцію поступового зростання ролі ЄС у сучасному світі дослідження правил конкуренції об'єднання для країн, які створюють засади ринкової економіки, набуває не лише теоретичного, а й практичного значення.

Вивчення цих процесів визначає актуальність обраної теми дослідження, її теоретичне та практичне значення для розроблення конкретних дій, спрямованих на інтеграцію України до Євросоюзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення окремих аспектів права Євросоюзу в рамках науки міжнародного та міжнародного економічного права здійснюють такі вітчизняні автори: М.О. Баймуратов, М.В. Буроменський, В.А. Василенко, О.Ф. Висоцький, А.З. Георгіца, М.М. Гнатівський, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, А.С. Довгерт, В.І. Євін-

тов, О.О. Мережко, М.М. Микієвич, В.І. Муравйов, В.Ф. Опришко, Р.А. Петров, К.В. Смирнова, Л.Д. Тимченко, Л.О. Тимченко та інші. Результати їхніх досліджень дають можливість отримати чіткіше уявлення про міжнародно-правові особливості світових економічних процесів і місце в них правового регулювання європейської економічної інтеграції та конкурентних відносин зокрема.

Серед зарубіжних науковців, які досліджували питання правового регулювання конкуренції у Євросоюзі, слід відзначити О.І. Абдуліна, С.В. Бахіна, В.В. Безбаха, Г. Бермана, Н. Блокера, К.-Д. Боршарта, М. Вейслека, Т. Гартлі, Л.М. Ентіна, А.Я. Капустіна, С.Ю. Кашкіна, П. Кейптена, В. Кернза, В. Кору, Х.-Б. Круса, В.К. Пучинського, А. Тагама, Б.Н. Топорніна, А. Тота, Ж. Тускоза, О.О. Четверикова та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Однак питання правового регулювання відносин конкуренції на ринку ЄС висвітлювалися в українській літературі з міжнародного права та права Євросоюзу лише частково. На сьогодні однією з небагатьох в Україні спеціальною роботою, присвяченою комплексному дослідженню конкурентного права ЄС, є підготовлений колективом авторів у складі В. Скордамальї, Н. О. Саніахметової та С. Б. Мельник навчальний посібник «Конкурентне право ЄС». Відсутні праці, присвячені дослідженню організаційно-правового механізму забезпечення конкуренції на спільному ринку Євросоюзу. Поза межами досліджень українських учених залишилася й важлива проблема впливу конкурентного права Євросоюзу на внутрішнє право держав-членів, третіх держав, у тому числі України.

Формулювання цілей статті

Мета статті – дослідити та проаналізувати визначення поняття «конкуренція» на європейському регіональному рівні та прослідкувати її вплив на формування міжнародного конкурентного права.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інтеграційні процеси у Європейському Союзі відбуваються відповідно до принципів ринкової економіки, одним із головних елементів якої є добросовісна конкуренція. Формування правового механізму її регулювання – порівняно новий феномен на сьогодні. Концепцію конкуренції вперше було доктринально закріплено в роботі класика політичної економії Адама Сміта «Про природу і причини багатства народів» (1776 р.). За тих часів термін «конкуренція» означав лише просту відсутність якихось правових обмежень у торгівлі. Панівна на початку XIX ст. школа економічного лібералізму також заперечувала можливість державного втручання у «вільну гру ринкових сил» [1; 2].

В економічній та правовій літературі поняття «конкуренція» визначається досить широко та неоднозначно. Так, наприклад, її називають основним механізмом здійснення взаємозв'язку між виробниками, властивістю або рисою ринку, елементом господарського механізму, нарешті – головним елементом прогресу тощо. Таке розмаїття характеристик можна пояснити складністю та багатозначністю категорії «конкуренція». Конкуренція – явище передусім економічне. Її основу становлять економічні відносини між суб'єктами господарювання. Деякі з таких відносин закріплюються у правових нормах, і саме тому для з'ясування поняття та визначення суті конкуренції слід розкрити категорію «конкуренція» в економічному сенсі й визначити правові форми її реалізації.

Конкуренція уособлює своєрідні економічні відносини між суб'єктами господарювання, що виникають через виробництво та обмін матеріальних благ (товарів, робіт, послуг). Змістом таких відносин є конкретна вольова поведінка (дія) цих суб'єктів один щодо одного та щодо споживача. Слід з'ясувати, чим характеризується така поведінка. У перекладі з латини термін «конкурувати» має значення «збігатися», «стикатися», тому найчастіше зустрічаються визначення, що характери-

зують конкуренцію із суб'єктивного боку, розкриваючи її зовнішні прояви. Конкуренцію також розуміють як суперництво, змагання між учасниками ринку за досягнення результатів у певній сфері, за кращі, економічно вигідніші умови виробництва, купівлі й продажу товарів і послуг.

Звернімо увагу на те, що А. Маршалл зводив конкуренцію до сфери обміну. На його думку, «конкуренція полягає в тому, що одна людина змагається з іншою, особливо при продажі або купівлі чогонебудь» [3, с. 60]. Схожі визначення можна знайти і в роботах інших дослідників. Наприклад, відомий російський учений І. Конрад трактував конкуренцію як вільне суперництво багатьох осіб у зносинах міни та господарській діяльності взагалі. Деякі науковці, даючи визначення конкуренції, підкреслюють особливий об'єкт суперництва – споживчий попит. Так, А.Ю. Юданов вважає, що конкуренція – це боротьба фірм за обмежений обсяг споживачів, яку вони ведуть на певних сегментах ринку. За радянських часів визначення конкуренції мали негативний відтінок, підкреслювалась агресивна поведінка суперників, зокрема – як «властива товарному виробництву, базованому на приватній власності на засоби виробництва, антагоністична боротьба між приватними виробниками за більш вигідні умови виробництва та збуту товарів...» [4, с. 23-30].

Наведені вище визначення містять вказівку на такий елемент поведінки суб'єктів господарювання, як змагальність, суперництво або ж боротьба. Така форма взаємодії людей відома ще з давніх часів, адже коріння змагальності сягають у саму природу людини, що тісно пов'язана з боротьбою за існування. Однак, незважаючи на яскраво виражене зіткнення інтересів людей у цій боротьбі за досягнення однакових цілей, зазначені відносини не мають економічного змісту, тобто не пов'язані з виробництвом і розподілом матеріальних благ (продукції, товарів, робіт або послуг). Така змагальність не має стосунку до економічної конкуренції і тим більше до конкуренції в підприємницькій діяльності.

Слід зазначити, що конкуренція в під-

приємницькій діяльності існує, якщо має місце протистояння, зіткнення інтересів підприємців у процесі діяльності щодо виробництва та продажу товарів, виконання робіт, надання послуг, спрямованої на систематичне отримання прибутку. Мета суперництва суб'єктів підприємництва в цій ситуації досягається лише в тому разі, якщо результати їхньої діяльності (товари, роботи, послуги) будуть схвалені та придбані іншими суб'єктами, які не беруть участі в суперництві безпосередньо, тобто покупцями, замовниками, що виступають як третя сторона в конкурентній боротьбі. Інакше конкуренція не мала б сенсу [2; 3]. Підтвердження цієї тези можна знайти у російського науковця Г.Ф. Шершеневича: «Суспільна ідея конкуренції полягає в тому, що забезпечення особистого існування з боку кожного господарства веде до найкращого забезпечення інтересів суспільства... Серед торговельних представників розгортається жорстока боротьба перед споживачами... Кожне підприємство прагне залучити від іншого якнайбільше споживачів...» [5]. Звернімо увагу й на те, що конкуренція в підприємницькій діяльності, з економічного погляду, виступає також як сила, що спрямовує діяльність виробників і постачальників (продавців) на задоволення потреб споживачів. «При конкуренції покупці – це господарі, ринок – їхній агент, а підприємства – їхні слуги». Аналогічне визначення міститься і в правовій зарубіжній літературі. Конкуренція характеризується як «зусилля двох або більше сторін, які діють незалежно одна від одної, з тим, щоб заволодіти клієнтурою третьої сторони шляхом пропозиції товару на більш вигідних умовах» [3, с. 41].

На наш погляд, конкуренція тісно пов'язана з категорією «ринок» і може існувати лише за умов ринкової економіки. В економічній та юридичній літературі містяться різні визначення поняття «ринок». Найбільш поширеним є трактування ринку як особливого механізму взаємодії між продавцями і покупцями. Так, відомий учений Р. Барр під ринком має на увазі сукупність відносин між учасниками об-

міну, які тісно пов'язані один з одним через ті або інші засоби. Подібне визначення пропонують К.Р. Мак Доннелл і С.Л. Брю, які розглядають ринок як механізм, що здійснює контакт між конкурентами або пред'явниками попиту і продавцями або постачальниками товару чи послуги. Зазначимо, що в літературі дістала поширення концепція Ф. фон Хайєка, який охарактеризував конкуренцію як науку, процедуру для відкриття тих фактів, що виникають на шляху формування спонтанного порядку і без звернення до конкуренції залишилися б нікому не відомими. Попри достатньо велику кількість підходів до визначення конкуренції, саме завдяки останньої підприємці здатні з'ясувати, які блага є рідкісними, а які взагалі – благами. У цьому сенсі конкуренція виступає як наука, метод відкриття конкретних фактів, що мають величезне значення для досягнення господарських цілей. Згідно з точкою зору Ф. Хайєка, конкуренція вказує підприємцям шлях пошуку способів пропозиції більш якісних і дешевих товарів (послуг), ніж ті, що вже існують на ринку. Конкуренція знаходить зміни в системі різноманітних потреб і невідомих раніше способів досягнення цілей, і, відповідно, конкурентний механізм об'єктивно штовхає підприємців на використання певних прийомів і методів суперництва.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на те, що в результаті конкурентної боротьби та взаємодії капіталів на ринку складаються різні типи конкурентних ринків: ринок досконалої конкуренції, ринок монополістичної конкуренції та ринок олігополії. Дамо загальну характеристику кожному із зазначених типів ринку.

Ринок досконалої («чистої») конкуренції складається з великої кількості продавців і покупців будь-якого схожого товарного продукту, причому жодний окремий покупець або продавець не має великого впливу на рівень поточних ринкових цін товару. Така ситуація на ринку зумовлена однорідністю пропонованої продукції (товару), повною свободою входу на ринок та виходу з нього, а також рівним доступом до інформації. На сьогодні ринки доско-

налої конкуренції є достатньо рідкісним явищем [3].

У реальній економічній дійсності конкуренція доволі часто представлена ринками монополістичної конкуренції та олігополії. За умов монополістичної конкуренції велика кількість виробників пропонує подібну, але не ідентичну продукцію, тобто на ринку присутні гетерогенні товари. Якщо за умов досконалої конкуренції фірми виробляють стандартизовану (однорідну) продукцію, то за умов монополістичної конкуренції виробляється диференційована продукція. Диференціація стосується передусім якості продукту чи послуг, завдяки чому у споживача складаються цінові переваги. Продукція може бути диференційована також за умовами післяпродажного обслуговування (для товарів тривалого використання), за близькістю до покупців, за інтенсивністю реклами тощо. Таким чином, фірми на ринку монополістичної конкуренції вступають у суперництво не тільки (або навіть не стільки) за допомогою цін, а й шляхом всебічної диференціації продукції та послуг. Монопольність у такій моделі полягає в тому, що кожна фірма за умов диференціації продукції має певною мірою монопольну владу над своїм товаром. Вона може підвищувати й знижувати ціну на нього незалежно від дій конкурентів, хоча ця влада й обмежується наявністю виробників аналогічних товарів. Крім того, на монополістичних ринках поряд із дрібними та середніми є досить великі фірми. За такої моделі ринку фірми прагнуть розширювати свою сферу переваг шляхом індивідуалізації своєї продукції. Це відбувається передусім за допомогою товарних знаків, найменувань і рекламної кампанії, що наголошують на відмінностях товарів. Отже, монополістична конкуренція відрізняється від досконалої за такими ознаками:

- на ринку продаються не гомогенні, а гетерогенні товари;
- немає повної прозорості ринку для його учасників, останні діють не завжди відповідно до економічних принципів;
- підприємства прагнуть розширити

свою сферу переваг шляхом індивідуалізації своєї продукції;

– доступ на ринок для нових продавців за монополістичної конкуренції ускладнений через наявність переваг [3, с. 200].

Стосовно олігополістичної конкуренції слід зазначити, що вона характеризується невеликою кількістю учасників – коли порівняно мала (у межах десятка) кількість фірм панує на ринку товарів чи послуг. Класичним прикладом олігополії є «велика трійка» в США – «Дженерал моторз», «Форд» та «Крайслер». За умов олігополії можуть вироблятися як однорідні, так і диференційовані товари. Однорідність найчастіше має місце на ринках сировини та напівфабрикатів: руди, нафти, сталі, цементу тощо, а диференціація – на ринках споживчих товарів. Нечисленність фірм сприяє укладанню монополістичних угод між ними: щодо встановлення цін, поділу чи розподілу ринків або щодо інших способів обмеження конкуренції між ними. Доведено, що конкуренція на олігополістичному ринку тим інтенсивніша, чим нижчий рівень концентрації виробництва (велика кількість фірм), і навпаки.

Важливу роль у визначенні характеру конкурентних відносин на такому ринку відіграють обсяг і структура тієї інформації про конкурентів і про умови попиту, яку фірми мають: чим менше такої інформації, тим більш конкурентною буде поведінка фірми. Основна відмінність олігополістичного ринку від ринку досконалої конкуренції пов'язана з динамікою цін. Якщо за досконалої конкуренції вони пульсують безперервно й безсистемно, залежно від коливань попиту та пропозиції, то за олігополії ціни мають тенденцію до стійкої фіксації та змінюються не так часто. Типовим є так зване лідерство в цінах, коли їх диктує переважно одна провідна фірма, а інші олігополісти йдуть слідом за лідером. Доступ до ринку новим продавцям ускладнено. У разі згоди олігополістів щодо цін конкуренція дедалі більше зміщується в напрямі якості, реклами та індивідуалізації.

Отже, у принципі, конкуренція – це боротьба між виробниками за можливість

продати результати своєї діяльності споживачам, і в цьому сенсі можна стверджувати, що ринок – це постійна боротьба між виробниками за споживача. Без такої боротьби немає і ринку. Проте слід мати на увазі, що споживач є не метою, а лише засобом у конкурентній боротьбі. Найчастіше основна мета виробників товарів і послуг полягає в максималізації прибутку. Для того щоб збільшити свій прибуток, конкуренти намагаються поліпшити якість продукції, розширити її асортимент, пропонують усілякі знижки, сервісне обслуговування своїх товарів, а також застосовують інші способи залучення споживача. Об'єктивно останній перебуває у вигідному становищі, проте не слід втрачати пильність: виробник, який досяг найбільших успіхів, завоював ринок і витіснив з нього конкурентів, має спокуску скористатися своїм домінуючим становищем для того, щоб компенсувати витрати, здійснені ним у процесі конкурентної боротьби. Тому однією з цілей права конкуренції є захист споживачів від постачальників. Часто дія тих або інших заходів на споживача є вирішальним чинником при визначенні їхньої правомірності з погляду права конкуренції.

Інший аспект проблеми – поведінка конкуруючих підприємств у відносинах між собою. У цьому разі конкуренція є добросовісною, якщо перевага одного виробника над іншим доводиться якістю його товарів або послуг. Якщо ж переваги на ринку досягають несправедливими методами, шляхом обмеження конкуренції, визнати таку поведінку правомірною не можна. І тим більше не можна допустити, аби підприємство, яке вже досягло домінуючого становища на ринку, зловживало цим. Домінуюче становище на ринку є результатом, що його підприємство досягло внаслідок цілеспрямованих і значних зусиль. Наявність домінуючого становища часто свідчить про те, що підприємство має високий інтелектуальний, організаційний і творчий потенціал, що воно змогло оптимально відповісти на вимоги ринку. Підприємства, що досягли домінуючого становища на ринку, мають більший шанс

максималізувати прибуток, аніж підприємства, що такого становища не досягли.

Таким чином, до первинних переваг підприємства, що зумовили досягнення ним домінуючого становища, додається ще одна істотна перевага – економічна сила, яка дає можливість незалежної дії на ринку. Власне, значення конкурентної боротьби полягає в досягненні найсприятливішого становища на ринку. Парадокс полягає в тому, що підприємство, яке досягло домінуючого становища на ринку, не має права скористатися цим становищем. По суті, воно змушене обмежуватися кількісним зростанням, діючи на ринку так, ніби воно не має такого становища, інакше порушуватимуться правила конкуренції [2, с. 257]. Дотримуватися останніх мають не тільки приватні особи, незалежно від того, яким є їхнє становище на ринку, а й держави, які не повинні за нормальних умов надмірно впливати на процес розвитку ринкової ситуації. Підтримка справедливих умов конкуренції для всіх учасників ринку, створення умов для розвитку економічно найефективніших структур і просування на ринок високоякісних товарів і послуг на користь споживачів – у цьому полягає основна мета права конкуренції.

Одним із основоположних постулатів ліберальної правової теорії є твердження про те, що свобода індивіда повинна обмежуватися лише свободою інших осіб. Якщо сфера свободи індивіда розширюється до такої міри, що перешкоджає здійсненню свободи інших осіб, така свобода перетворюється на свою протилежність – примус, адже вона може бути реалізована тільки за умови надмірного обмеження свободи інших і напевно чи існують підстави для припущення, що такі обмеження могли б здійснюватися на основі добровільності [4, с. 219]. Для того щоб забезпечити (у разі потреби – за допомогою санкцій примусу) баланс інтересів більшості членів ліберального демократичного суспільства, у ньому створюються і функціонують інститути публічної влади. Тільки легітимні публічні інститути мають право застосовувати заходи примусу в суспільстві. В основі легітимності лежить

ідея народного представництва: примус здійснюється від імені народу й під демократичним контролем. Реалізуючи владні повноваження із забезпечення балансу інтересів у суспільстві, публічні інститути зобов'язані діяти суворо в межах, встановлених законом. У приватній сфері відносини між учасниками комерційного обороту будуються на основі принципів рівності і свободи договору. Контрагенти цивільно-правових правочинів є учасниками правовідносин, маючи права та обов'язки тільки один щодо одного, тому якщо учасників операції з якихось причин не влаштовують відносини, що складаються між ними, вони можуть бути припинені за обоюдною згодою. Навіть за відсутності такої згоди жодна зі сторін не має права нав'язувати іншій стороні умови, з якими та не згодна. Якщо ж таке нав'язування має місце, його слід розглядати як неправомірний примус, що має на меті обмеження свободи, – з усіма встановленими законодавством наслідками, які звідси випливають.

Якщо проаналізувати сучасну національну науково-правову літературу, присвячену дослідженню відносин України з ЄС, з'ясується, що в переважній більшості вельми авторитетних робіт, які заслуговують на неабияку повагу, основну увагу зосереджено на загальних питаннях двосторонніх відносин у сфері економіки, права, суспільного життя, інтеграції тощо. Що ж стосується дослідження такого аспекту співробітництва, як, наприклад, адаптація антимонопольного законодавства України до конкурентного права ЄС, то, на жаль, таких робіт замало для того, аби можна було вважати, що в українській правовій науці сформувалася певна наукова школа. Хоча варто відзначити, що певні кроки в цьому напрямі вже зроблено. На особливу увагу заслуговує той факт, що колективом авторів у складі В. Скордамальї, Н. Саніахметової та С. Мельник, під егідою Представництва Європейської Комісії в Україні, у рамках проекту «Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони» було підготовлено навчальний посібник «Конкурентне право ЄС». У ньому аналізується

роль конкуренції в процесі європейської інтеграції, розглядаються матеріальні та процесуальні норми, що регулюють конкурентні відносини в Євросоюзі. Особлива увага звертається на правове регулювання надання державної допомоги, аналізується її вплив на конкуренцію. Посібник містить також певну кількість посилань на рішення судових органів ЄС; окремий розділ присвячено питанням правового регулювання конкурентних відносин в Україні. Проте слід зазначити, що в посібнику не приділено уваги реформі конкурентного права у 2003 р., яка принципово змінила систему стосовно адресованих Комісії ЄС повідомлень про антиконкурентні угоди. Такі повідомлення передбачали або надання Комісією дозволу на дію згаданих угод, або ж їх заборону. Окрім зміни самої системи повідомлень, було значно децентралізовано вплив Комісії на конкуренцію в межах Євросоюзу і розширено повноваження національних судів та антимонопольних (конкурентних) органів.

На наш погляд, уже сформовано класичну школу дослідження правового регулювання конкуренції в західній правовій літературі, де провідним фахівцем вважається баристер, заслужений професор конкурентного права ЄС Валентина Кора, роботи якої становлять основу західноєвропейської школи й широко використовуються в процесі вивчення конкурентного права Євросоюзу. Серед них – праця «Cases and Material on EC Competition Law». Нове її видання є своєрідним ідеальним додатком-продовженням до авторського «Introductory Guide to EC Competition Law and Practice». Уперше опублікована в 1996 р., ця робота була кілька разів доповнена, вдосконалена та перевидана, вона містить витяги з праць авторитетних науковців у сфері конкурентного права ЄС та конкурентної політики. По суті, згадана праця є неоціненним довідником для студентів-юристів та юристів-практиків, які шукають коротку компіляцію справ та інших матеріалів, що супроводжуються ретельними й часто критичними коментарями та аналізом. Основна частина тексту складається з витягів із рішень Комісії Євросою-

зу, висновків генеральних адвокатів Суду ЄС і рішень власне Суду ЄС та Суду першої інстанції. Цей матеріал доповнений коментарями автора. Ще одна робота, на яку варто звернути увагу, також належить Кору. Це – «Distribution Agreements Under the EC Competition Rules», монографічне дослідження, що продовжує розгляд попередніх тем стосовно блокових вилучень з-під дії конкурентного права ЄС для технологічного трансферу та паралельного імпорту. У роботі досліджується регулювання вертикальних угод і відповідних справ з позиції права та функціонування економіки. Наприкінці подано аналіз окремих справ, що прямо не стосуються регулювання, але тим не менше мають стосунки до окремих аспектів конкурентного права Євросоюзу.

Слід звернути увагу на новий підхід до дослідження питання правового регулювання конкуренції у Євросоюзі, який викладено в роботі Х. Б. Круса «Between Competition and free Movement». Це монографічне дослідження присвячене проблемі взаємодії конкурентного права ЄС і вільного руху товарів, а також висвітленню певних недоліків у цій взаємодії. Зауважимо, що згадана праця є першим монографічним дослідженням питання взаємодії конкурентного права ЄС і вільного руху товарів. Конкурентне право і вільний рух товарів загальновідомі як фундаментальні основи правопорядку ЄС і зазвичай розглядаються окремо. Тим часом робота Круса робить вагомий внесок у доктринальне дослідження вказаного питання шляхом порівняння цих укрій різних сукупностей норм права, використовуючи своєрідний каркас, що його автор визначає як «конституційне економічне право ЄС». У роботі також досліджуються, але вже детальніше, специфічні питання, наприклад: економічне спрямування установчих договорів ЄС [4], структура та принципи тлумачення питань щодо конституції, власне її економічних аспектів, а також прогалин, спричинених цією структурою, та шляхів їх усунення Судом ЄС. Особливу увагу приділено в окремих розділах двом досить важливим питанням: мож-

ливості розширеного застосування норм щодо вільного руху товарів – з метою захисту приватних осіб; можливості ширшого застосування конкурентних правил і принципів державами-членами ЄС. Про визначення критеріїв поділу на публічні та приватні підприємства, що є обтяжливим для сучасного конституціоналізму та суспільства, йдеться як про головне питання в розділах, присвячених проблемам конкурентного права Євросоюзу та вільного руху товарів, – власне, це і є, на думку автора, центральним питанням конституційного економічного права ЄС. Монографія однаково глибоко висвітлює і теоретичні, і практичні сторони теми, тобто є корисною як для наукової сфери, так і для практичної підтримки правопорядку в Євросоюзі. Наостанок додамо, що робота Круса пропонує нове осмислення проблеми, яка виникла внаслідок нових «кордонів» права ЄС. Окрім цього, спостерігається також певна тенденція до формування окремої німецької школи, яка відрізняється від інших подібних наукових шкіл підходами до вивчення питання правового регулювання конкуренції та конкурентного права взагалі.

Висновки

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що концепції визначення поняття конкуренції мають вельми поважну історію свого існування. Основоположниками підходів до визначення поняття «конкуренція» вважаються І. Конрад, А. Маршалл, М. Портер, А. Сміт. Визначення ними поняття «конкуренція» зводилося до такого: конкуренція – це явище економічне, її основу становлять економічні відносини між суб'єктами господарювання, які виникають через виробництво та обмін матеріальних благ. Що ж до сучасних концепцій, вони, не заперечуючи вже існуючих, твердять, що нині ринкова економіка є складним організмом, який складається з різноманітних виробничих, комерційних, фінансових та інформаційних структур, що взаємодіють на тлі розгалуженої системи правових норм та об'єднуються спільним поняттям – «ринком».

Ринок, за визначенням, – це організована структура, де зустрічаються виробники й споживачі, продавці й покупці, де в результаті взаємодії попиту споживачів (попит – це кількість товару, яку споживачі можуть купити за певною ціною) і пропозиції виробників (пропозиція – це кількість товару, яку виробники продають за певною ціною) встановлюються і ціни товарів, і обсяги продажів. При розгляді структурної організації ринку вирішальне значення мають кількість виробників (продавців) і кількість споживачів (покупців), що беруть участь у процесі обміну загального еквівалента вартості (грошей) на якийсь товар. Ця кількість виробників і споживачів, характер і структура відносин між ними визначають взаємодію попиту і пропозиції.

Центральним поняттям, що виражає сутність ринкових відносин, є поняття «конкуренція» (*competition*), адже це найважливіша ланка всієї системи ринкового господарства. Стимулом, що спонукає підприємства до конкурентної боротьби, є прагнення перевершити інших. Предметом конкурентного суперництва на ринках є частки ринку, контрольовані тими чи іншими товаровиробниками. Конкурентна боротьба – це динамічний процес, що сприяє кращому забезпеченню ринку товарами. Таким чином, поняття та сутність конкуренції визначаються, по-перше, як змагальність самостійних суб'єктів підприємництва з метою залучення споживчого попиту; по-друге – як механізм реалізації ринкової економіки (попиту та пропозиції), конкуренція капіталів та ефективний спосіб господарювання. Слід зазначити також, що в сучасній економічній системі існують підприємства, які мають на ринку домінуюче становище. Воно характеризується тим, що підприємства, які його досягли, можуть діяти на ринку на свій розсуд, не погоджуючи своєї поведінки ані з контрагентами або іншими учасниками ринку, ані зі споживачами. Якщо на ринку домінує одне підприємство, то воно є монополією, якщо ж на ринку домінує декілька підприємств, такий ринок називається олігополістичним. Зауважи-

мо, що в західноєвропейській правовій літературі питання правового регулювання конкуренції в межах Євросоюзу досліджено досить детально. Що ж до вітчизняної правової літератури, то, на наш погляд, дослідження тільки починається – про це свідчить невелика кількість робіт, при-

свячених цьому питанню. З огляду на той факт, що Україна має спільний кордон із ЄС, проводить досить активну торговельну політику з країнами-членами і власне з Євросоюзом, дослідження питання правового регулювання конкуренції має, на нашу думку, як теоретичне, так і практичне значення.

Література

1. Карро Д. Международное экономическое право : Учебник / Д. Карро, П. Жюйар / Пер. с франц. В. П. Серебрянникова, В. М. Шумилова. – М. : Междунар. отношения, 2001. – 608 с.
2. Портер Майкл. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Майкл Портер. – К. : Основи, 1997. – 390 с.
3. Портер Майкл. Международная конкуренция / Майкл Портер. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 895 с.
4. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика): Монографія / В. І. Муравйов. – К. : Академ-Прес, 2002. – 426 с.
5. Борисенко З. М. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / З. М. Борисенко. – К. : НАН України, Об'єднаний ін-т економіки, 2004. – 35 с.